

DEÁK RITA — SZABÓ LÁSZLÓ

ARANYPÁRTÁK DERECKÉRŐL

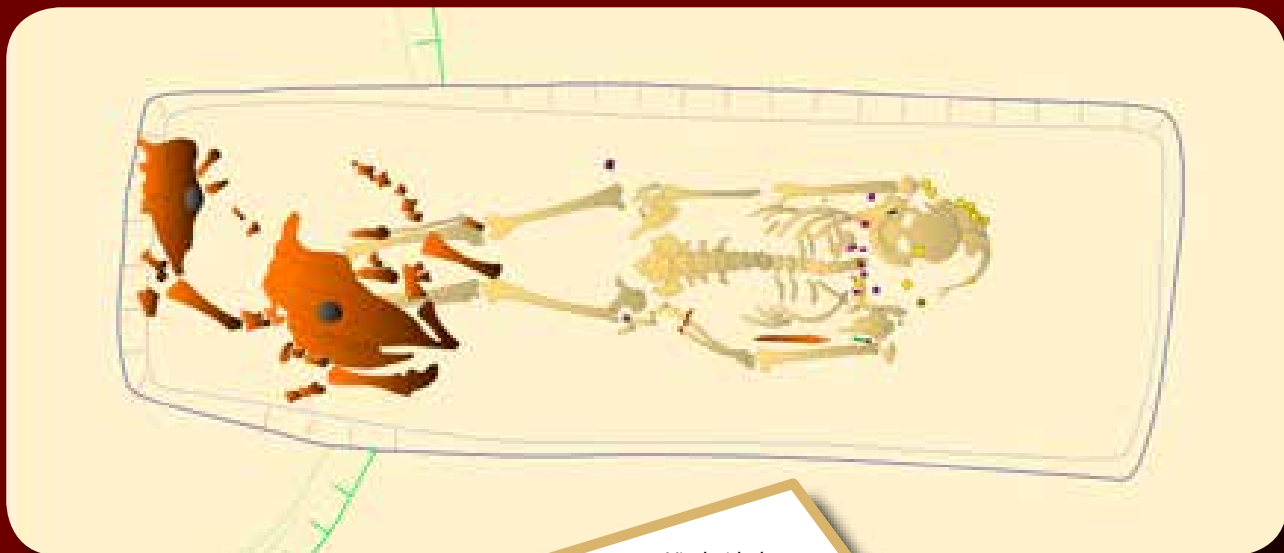
A debreceni Déri Múzeum az M35-ös autópálya nyomvonalán 2015 és 2017 között közel 20 lelőhelyen, megközelítőleg 40 hektáron

folytatott az útépitést megelőző régészeti feltárásokat. Az egyik

legizgalmasabb lelőhelyünk, Derecske-Kösely (Tekeres) II. lelőhely Derecske

nyugati határában helyezkedett el, egy, a Dél-Nyír-

ségből kinyúló löszös homokháton. A területet északról a szabályozott medrében futó Kösely folyó határolja, míg délről időszakosan víz borította terület. Régészeti kutatás ezen a területen az autópályával kapcsolatos terepbejárások előtt nem folyt. Az autópálya nyomvonala észak-déli irányban, teljes hosszában kettészeli a lelőhelyet, így szerencsés módon a feltárás annak teljes keresztmetszetét érintette, illetve egy felüljárónak köszönhetően nyugat-keleti irányban is folytathattunk ásatást.

A fiatal, pártával eltemetett nő sírja, lábánál a két részleges szarvasmarhavázzal

A lelőhelyen összesen három kor-szak objektumait tudtuk elkülöníteni. Hat urnasíros temetkezés a vaskorból származott, de a feltárás nagyobbik részét a római császárkori település és temető tette ki. Közel 1500 objektumot keltezhetünk erre a korszakra, ebből 120 objektum bizonyult sírnak. Az objektumok harmadik (s egyben legkésőbbi) csoportja, az avar korba volt sorolható.

A lelőhely északi felén – a korábbi patakmeder által határolt területen – helyezkedett el összesen hat, a kora avar korra keltezhető temetkezés (Kr. u. 6. század közepe – 7. század közepe). Közülük két sírban pedig egészen kiemelkedő leletanyagot tártunk fel.

Az elsőként előkerült 6–8 éves kislány koponyája a humuszolt felszíntől mindössze 6 cm mélyről került elő, itt bukkantunk a viseleti helyzetben lévő, arany- és bronzlemezből préselt háromkaréjos pártaveretekre.

Az első veret teljesen a felszínről, egy állatjáratból került elő, a munkagép ezt meg is hajlította. A kislány csontjai egyébként rossz állapotban voltak, feltehetően a koponya felső része is csak a rajta lévő fémveretek miatt maradhatott meg, az arckoponya ugyanakkor teljesen megsemmisült. A koponyán végül viseleti helyzetben összesen 29 veret ma-

Viseleti helyzetnek nevezzük, amikor a tárgyakat funkciójuknak megfelelő helyzetben és helyen tárjuk fel. A pártaveretek esetében ez a homlokra való előkerülést jelenti. Kiemelkedő fontosságát az adja, hogy ez az első, eredeti helyzetében előkerült fejdísz ebből a korszakból.

Az avarok 567-ben, a longobárdokkal szövetségben meghódították a gepida területeket, majd – a longobárdokat is elűzve – a következő évben birtokba vették az egész Kárpát-medencét. Innentől kezdve az Avar Kaganátus a 9. század elejéig a térség meghatározó hatalma lett. A 8. század közepéig folyamatosan hadjáratokat vezettek a Bizánci Birodalom ellen, amely évi adófizetéssel is próbálta távol tartani őket. Ebből az aranyból származhatnak az aranylemezes, illetve aranyozott pártaveretek, de az aranypénz is.

radt, 6 darabot pedig állatjáratokban találtunk meg, ezek a felsőtest környékén szóródtak szét. Az aranylemezes fejdíszeken kívül ezüstlemezgyöngyöket is feltártunk a sírban, amelyek a ruha díszítésére szolgálhattak, avagy

Extrém sírbontás (fotó: Czinegéné Kiss Ilona)

az előkerült színes pasztagyöngyökkel együtt egy nyakláncot alkothattak. A test bal oldalán ólom orsógomb feküdt, amely önmagában is ritkaságnak számít a kora avar kori leletanyagban.

Az itt előkerült háromkaréjos pártaveretek típusát szerte az országban eddig alig több mint 10 lelőhelyről ismerjük. Ezek közös jellemzője, hogy függőlegesen összekapcsolódó három körből állnak, így kialakítva a három karéjt. A formája leletegyüttesenként mindegyiknek azonos, de a minta mindig eltér, két egyforma típus két különböző lelőhelyről még nem került elő. Tudomásunk szerint a Derecskén feltárt temetkezés előtt a legtöbb egy sírban talált háromkaréjos pártaveret száma nem haladta meg a 20-22-t, így a derecskei avar kislány sírjában feltárt 35 darab kiemelkedően soknak számít.

A háromkaréjos pártaveret
(fotó: Jurás Ákos)

A *solidus*, közvetlenül a sírból való felszedés után (fotó: Janka Edvárd)

CT-felvétel az in situ kiemelt koponyáról
(fotó: Debreceni Egyetem KEK Radiológia)

Fontos hangsúlyoznunk azonban azt is, hogy attól, hogy a homlokon kerültek elő ezek a veretek, még nem tudjuk a pontos funkciójukat meghatározni. Ezek lehetnek párta vagy hajleszorító pánt részei is, de a sapka szegélyét díszítő veretek is akár. Reméljük, a derecskei avar kislány sírjából viseleti helyzetben előkerült veretsor további vizsgálata közelebb visz idővel bennünket ennek a kérdésnek a megválaszolásához.

Ennek érdekében a koponyát, a rajta lévő veretekkel in situ [tehát „eredeti helyzetében” – a szerk.] emeltük ki a földből, s így mielőtt megkezdődött volna a restaurálás, a debreceni Kenézy Gyula Egyetemi Kórház Radiológiai Osztályán CT-vizsgálatot végeztünk rajta. Már ekkor láttuk, hogy a kislány koponyáján sokkal több veret maradt meg valójában, mint amire az ásatáson számítottunk. Csak a CT-vizsgálat után kezdődhetett el végül a veretek restaurálása. Restaurátorunk, Pelles Edit kitarató és alapos munkával megközelítőleg rekonstruálni tudta, hogy melyik veret melyik után következett, illetve a felvarrás módját is meg tudta állapítani: a felvarrás a felső és alsó karéj szélébe ütött kis lyukon keresztül történt. Az előzetes konzerválás során sikerült anyagvizsgálatra alkalmas cérnaszálakat és anyagmaradványokat is találnia. Ezeken még nem történt konkrét anyagvizsgálat, de mikroszkóppal a szakember azt is megállapította, hogy a vereteket textillel bevont vastag bőrre erősítették fel.

A négyzet alakú pártaveret
(fotó: Jurás Ákos)

Az ásatás azonban itt még korántsem ért véget. A pártás kislány sírjától mindössze 7 méterre ugyanis Bacskai István műszeres leletfelderítés közben az egyik gödörből kidobott földben egy újabb pártaveretre lelt, ez azonban a kislány vereteitől eltérően egy négyzet alakú, préselt, aranyozott ezüstveret volt. Mint kiderült a veret a közeli, 2 méter mélyen fekvő női sírból származott. A Marcsik Antónia antropológus embertani meghatározása

alapján szájáni típusú mongol antropológiai jegyeket mutató – 18–20 év körüli nő sírjának bontása igen nehéz munkának bizonyult. Szeptember lévén a talajvíz magasan állt, ezért a szokásos finombontó szerszámok (spakli, ecset, szike) mellett és néha helyett szívacsot és vízpumpát kellett használnunk, hogy a csontvázat és a mellette lévő tárgyakat megtisztítsuk a rajta lévő sártól. A vizes környezetnek negatív és pozitív hatásait egyaránt megtapasztaltuk. Pozitív volt, hogy sikerült a koporsó nyomait is észlelnünk, koporsószegekre utaló vastörredékeket azonban nem találtunk, így lehetséges, hogy a fiatal nőt rönkkoporsóban temették el. A vizes környezetnek hála a váz mellé helyezett vaskés fából készült hüvelyét is ki tudtuk emelni. Sajnálatos azonban, hogy a koponya a víz miatt szétcsúszott, egy darab kivételével nem

Spirálos végű lemezgyűrű a fiatal nő sírjából (fotó: Jurás Ákos)

A felvarrás módját megőrző cémaszálak a veret hátoldalán (fotó: Pelles Edit)

maradtak meg viseleti helyzetben a pártaveretek (itt összesen 14 darab került elő belőlük), mint a kislány esetében.

A vereteken kívül is érdekes és értékes leleteket tártunk fel a sírban: 8 db ezüst lemezgyöngyöt, pasztagyöngyöket a nyak körül, átfúrt bizánci aranypénzt, azaz *solidust*, két ezüstgyűrűt a jobb és bal kéz egy-egy ujján (az egyik egy sima karika, a másik egy spirálos végű lemezgyűrű), vas karperecet a bal csuklón, a jobb kezénél tojáshéjat, a bal kar mellett vaskést és bronzcsipeszt, illetve a lábnál orsógombot és orsókarikát. Szintén a lábhoz helyezték el túlvilági útravaló gyanánt két szarvasmarha részleges csontvázat is.

Pelles Edit restaurátor munka közben

Viseleti helyzetben előkerült pártaveretek (fotó: Pelles Edit)

A Bizánci Birodalomból származó aranypénz, az úgynevezett *solidus* a fiatal nő bal vállánál, a koponya mellett került elő. Somogyi Péter meghatározása alapján egy 616–625 között Bizáncban vert Herakleiosz-érmével van dolgunk, mely érmetípus a leggyakoribb a kora avar kori leletanyagban. A Derecskén előkerült darab egy úgynevezett könnyű *solidus*, mert a szokásos 4,5 gramm helyett csak 3,7-3,8 gramm súlyú, és 20 karátos aranyból készült. Erősen kopott példányról van szó, ezért a betűk nehezen olvashatóak rajta. A felfüggesztésre szolgáló lyukat az előlap felől, hegyes eszközzel ütötték be, ezért azt feltételezzük, hogy a fiatal nő ékszerként, nyakláncra fűzve viselte.

A felnőtt nő sírjából előkerült pártaveretek eltérnek a kislány vereteitől. A verettípus – melyből 13-at a koponya körül szétszóródva, egyet pedig viseleti helyzetben a homlokon találtunk – pontos meghatározása szerint: négyzet alakú, fonatdíszes, aranyozott ezüst, préselt pártaveret. A háromkaréjos típusnál egy picivel gyakoribb, hiszen 12 lelőhelyről ismerünk hasonló darabokat. Ennél a fajtánál is elmondhatjuk, hogy lelőhelyenként a formájuk azonos, a díszítésük viszont eltérő. A felvarrást a négy oldal közepén kiképzett lyukkal oldották meg. Sajnos ennél a pártánál az aprólékos restaurálás ellenére sem sikerült szövet-, cérna- vagy bőrmaradványokat találnunk. Ennek ellenére azt feltételezzük, hogy a kislányéhoz hasonló módon, textillel bevont bőrre varrták fel ezeket a négyzet alakú vereteket is.

Sajnos több gazdag avar sírt nem találtunk Derecske-Köcsely (Tekeres) II. lelőhelyen, annak ellenére sem, hogy kutatószondákat húztunk a sírgödrök szélétől, sőt munkagéppel is végeztünk óvatos kutatást, sikertelenül.

Azonban jó hír, hogy a nagy sajtóvisszhang miatt több intézet, többek között az MTA Atommagkutató Intézete is felajánlotta, hogy többféle vizsgálatot (így pl. radiokarbon-vizsgálatokat) is szívesen elvégezze a tárgyakon és a csontvázakon.

Az előkerülésük óta több sikeres múzeumi eseményen is részt vettek a párták. Óriási érdeklődés fogadta a 2016 novemberében megtartott debreceni avar napot, illetve a tavalyi évi múzeumi szerzemények kiállításán is szerepeltek a tárgyak. 2017. július 12. óta pedig az *Ősi arany- és ezüstkincsek Romániából* című kiállítás keretében, a Déri Múzeum saját aranytárgyait bemutató vitrinben kaptak helyett. Ezek után reméljük, hogy hamarosan a Déri Múzeum állandó kiállításában is megtekinthetőek lesznek.

◇ ◇ ◇

Felvarráásra szolgáló lyukak (fotó: Pelles Edit)

A kislány koponyája a 2016 augusztusában tartott sajtótájékoztató középpontjában (fotó: Jurás Ákos)